

Зоряна Наконечна

РОЛЬ ЧАСОПISУ «НОВИЙ ЧАС» (1923—1939 рр.)
У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНО СВІДОМОГО ЧИТАЧА

Проаналізовано публікації щоденної газети «Новий Час» (1923—1939), які сприяли формуванню національно свідомого українського читача; визначено основну тематику цих матеріалів та методи впливу на різні категорії читачів.

Ключові слова: газета «Новий Час», формування національно свідомого читача, бездержавна нація, польська влада.

Проанализировано публикации ежедневной газеты «Новий Час» (1923—1939), которые способствовали формированию национально сознательного украинского читателя; определено основные темы этих материалов и методы влияния на разные категории читателей.

Ключевые слова: газета «Новий Час», формирование национально сознательного читателя, негосударственный народ, польская власть.

Print publications of the daely «Novyi Chas» [«New Time»] (1923—1939) facilitating a formation of nationally conscions Ukrainian readership have been analyzed; key thematic of these materials and methods of influnce upon varions categoris of readers hav been determined.

Key words: the newspaper «Novyi Chas», formation of nationally conscions readership, stateless nation, the Polish rule.

В умовах бездержавного існування українського народу, знесиленого після поразки Визвольних змагань 1917—1921 рр., особливого значення набуло пропагування серед громадськості національних цінностей. У Галичині (та й в інших регіонах тогочасної України) найкраще це завдання реалізовувала преса, оскільки вона доходила до найвіддаленіших місцевостей і зазвичай була зрозумілою для малоосвічених селян. Серед часописів, які активно сприяли формуванню національно свідомого читача на галицьких теренах, чільне місце займали газети та журнали, видавані у концерні «Українська Преса», зокрема універсальний часопис для масового читача «Новий Час» (1923—1939), який і став опорою успішної у майбутньому видавничої структури.

Зауважимо, що попри складнощі, спричинені діями владних інстанцій, зокрема жорсткі цензурні обмеження, усі матеріали ча-

сопису, який «від самого початку свого існування став трибуною активного національного табору» (Зачинаймо боротьбу з хрунвіством. — 1924. — Ч. 7; цей матеріал викликав особливу увагу цензора і був повністю конфіскований), більшою чи меншою мірою мали на меті просвітити громадськість щодо суспільно-політичної подієвості, сприяти поширенню патріотичних настроїв серед різних верств українського населення та активізації боротьби за власні права. «Брак... національного почування, брак націон. свідомості, брак єдності, гарту і праці на творення нових тріvkих основ “відродження нації”» (В єдності сила // Руханка і спорт: Двотижневий додаток «Нового Часу». — 1926. — Ч. 1) творчий колектив газети прагнув подолати за допомогою політематичних текстів різної складності — від суто фіксування події до розлогих роздумів про її значення для майбутнього української нації.

Перш за все формувати національно свідомого читача були покликані матеріали громадсько-політичної тематики, які подавалися у кожному числі газети. Творці часопису закликали українське суспільство брати участь у створенні «політичної сили», яка б змогла «заставляти... шанувати наші права і свою конституцію» (Хороба аполітичності. — 1926. — Ч. 16), бо «без доброї політики і без сильної організації не може бути і мови про ніякі тривалі здобутки на всіх ділянках нашого життя» (До політичної організації! — 1926. — Ч. 20). До цієї теми публіцисти зверталися впродовж усього періоду існування газети: Інтелігент «Час отямитися» (1927. — Ч. 13), «У боротьбі за життя нації» (1927. — Ч. 49), «Незалежність умовою розвитку народу» (1932. — Ч. 8), «За національну солідарність» (1936. — Ч. 178). Виховати національно свідомого читача були покликані не лише заклики до дій, а й матеріали, що детально пояснювали дії польської влади щодо українського населення, значення для нього нових законопроектів, подавали тексти цих документів. Так, у статті В. М. «Громадське самоврядування» (1926. — Ч. 4—6) йшлося про суттєві недоліки нового «поступового» законопроекту польської влади для українців, який упродовж кількох років уряд намагався затвердити у Сеймі, однак українські послы активно його блокували. Детально пояснено «Закон про земельну реформу» (1926. — Ч. 9, 10), який «має на оці кольонізаційні цілі, не забезпечує нашого селянина в тім, що він... дістане кавалок

землі»; В. Целевич охарактеризував «Урядовий законопроект про громадську і повітову самоуправу» (1932. — Ч. 16).

Зауважимо, що більшість публікацій громадсько-політичної тематики містили невтішну для українців інформацію, однак усі вони рясніли коментарями з приводу кращого майбутнього, закликами не покладати рук і продовжувати виборювати свої права, а також аргументами щодо майбутньої незалежності України.

У вихованні національно свідомого громадянина основну роль відіграла належна освіта, «бо рідна школа — це основа життя й розвитку народу та мостить шлях до щастя й самостійності» (Кокорудз Ілля, голова, Мартинець Теодор, секретар. Український Народ! Спіши під прапор Рідної школи. — 1928. — Ч. 123). Саме тому проблемам шкільництва, зокрема відсутності навчання українською мовою, на сторінках часопису відводилося багато місця. Так, посол Сергій Козицький закликав «наше громадянство уважно заінтересуватися і взяти як найближче до серця справу освіти дітей рідною мовою» (Домагаймося школи з українською мовою навчання. — 1925. — Ч. 10). Освітні проблеми розглядалися у таких публікаціях, як: «Гаразди за нового міністра освіти» (1927. — Ч. 12), «Яких шкіл нам треба?» (1927. — Ч. 38), Громадянин «Боротьба за українську школу» (1927. — Ч. 60), «Про наші шкільні справи» (1928. — Ч. 35), «В українській школі» (1928. — Ч. 58), Корінець Д. «Діти до школи» (1929. — Ч. 93). Ці матеріали мали на меті переконати громадськість у необхідності здобувати освіту рідною мовою.

Важливу роль у формуванні свідомої нації відведено просвітнім, культурним, спортивним та кооперативним товариствам, поява та діяльність яких, постійні перешкоди польської влади у їхній праці часто ставали об'єктом зацікавлення творців «Нового Часу». Ці матеріали, переважно замітки, подавалися під відповідними рубриками (наприклад: «З наших товариств», «В українських організаціях») і лише зрідка мали форму обсягових статей (як-от: Корінець Д. Обнова і зріст нашої кооперації. — 1925. — Ч. 1; Союз Українських Журналістів і письменників. — 1927. — Ч. 25). У більшості випадків вони стосувалися діяльності філій «Просвіти» (Галушинський Михайло. 60 літ «Просвіти»; Левицький Кость. Про «Просвіту» й для «Просвіти». — 1928. — Ч. 151), товариств «Рід-

на Школа» (Перебудова «Рідної Школи» — конечно! — 1928. — Ч. 134), «Сільський Господар» (Краєва нарада в справі співпраці Т-ва Сільський Господар і нашої кооперації. — 1929. — Ч. 86), «Луг» (Осінній Луговий попис у Львові. — 1928. — Ч. 128), «Сокіл» (За що розв'язали «Сокіл» в Болехові? — 1928. — Ч. 150) тощо.

Усвідомлюючи значення і можливості преси у формуванні певного світогляду, автори «Нового Часу» активно реагували на поширення безкоштовних часописів (Деморалізація громадянства. — 1926. — Ч. 12), пояснювали, чому не можна довіряти певним періодичним виданням (Паліїв Д. Гидота [про «Волю Народу»]. — 1927. — Ч. 7), аналізували роль преси у житті кожного народу (Целевич В. Нам бракує здорової критики. — 1932. — Ч. 5).

Формуванню національно свідомого громадянина сприяли публікації, присвячені не лише громадсько-політичному тогоденню, а й героїчній минувшині українського народу, національним провідникам, які пожертвували своїм життям заради достойного майбутнього нації. Таким чином, у газеті впродовж усього періоду її існування регулярно порушувалася тема Національно-визвольних змагань 1917—1921 рр., внеску її очільників у майбутнє Української держави. Найбільш цінною для сучасних дослідників є мемуаристика, адже її творцями були безпосередні учасники боротьби за українську державність. Спогади про визвольні змагання українського народу подавали Дмитро Паліїв (Листопадова революція. З моїх споминів. — 1928. — Ч. 134, 135, 145—147, 149—155; Фрагменти історії. — 1929. — Ч. 122); Михайло Возняк (він публікував також матеріали іншої тематики), Мирон Заклинський (В навечеря 1-го листопада 1918 р. — 1922. — Ч. 122), який активно популяризував українську героїчну минувшину і в багатьох інших галицьких часописах; Теодор Мартинець. Завдяки статті автора під псевдонімом Зірка «З днів радості і смутку (уривок з щоденника)» можна не лише отримати біографічні відомості про провідників січового руху (Євген Коновалець, Андрій Мельник, Іван Богульський та інші члени «стрілецької Ради»), а й за допомогою характеристик мемуариста створити їхні психологічні портрети, як-от: «Сотник Михайло Матчак... все однаково упертий, завзятий, колючий... а в душі так глибоко ніжний і відданий всьому, що Правда і Справа»

(1928. — Ч. 134). Низку статей зі спогадами про окремі події визвольної боротьби у львівських часописах, зокрема в «Новому Часі», опублікував Осип Думін. У виданні друкувалися також матеріали означеної тематики Олександра Тарновича (Лемківщина в часі визвольних змагань (Фрагменти споминів). — 1933. — Ч. 245), Івана Герасимовича (На переломі (Спомин з Одеси). — 1933. — Ч. 245). Детальні відомості про дії і місця перебування С. Шухевича у червні 1919 р. можна отримати з публікації «Світляний момент (Уривок з споминів отамана др. Ст. Шухевича)» (1928. — Ч. 138—141). Активним автором «Нового Часу» був і колишній січовий стрілець, громадський діяч, талановитий майстер художнього і публіцистичного слова Роман Купчинський. Його численні спогади про визвольні змагання на сторінках «Нового Часу» підписано криптонімом Р. К. Принагідно зауважимо, Р. Купчинський був одним із найактивніших авторів газети, а тематика та жанрове втілення (від злободенних новин до фейлетонів) його публікацій надзвичайно різноманітні.

Науково-популярні розвідки, присвячені темі змагань українського народу за власні права, пропонували читачам Олександр Бочковський (крипт. О. І. Б.), Микола Голубець, Теофіл Коструба (крипт. Т. К.), Іван Крип'якевич (крипт. І. К.), Левко Лепкий (крипт. Л. Л.), Ігор Лоський (вважаємо, що саме цей автор користувався криптонімами І. Л. та І. Л.-кий) й ін. Так, історичний екскурс Івана Гижі «10 літ української армії» (1927. — Ч. 55) містив багато фактажу, стаття «Члени Українського Військового Комітету з жовтня 1918 р.» (1928. — Ч. 134) доповнена світлинами Теодора Мартинця, Любомира Огоновського, поручника Володимира Бабяка, який «погиб на Україні від большевицької руки», поручника Івана Рудницького, хорунжого Дмитра Паліва — активних учасників визвольної боротьби.

Увесь видавничий процес періоду Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) дослідив Василь Бачинський, а результати своїх пошуків опублікував у десяти числах газети як статтю п. н. «Преса ЗУНР в 1918—19 рр.» (1936).

Символічним редакція вважала відзначення «великих роковин» листопадових подій 1918 р., коли «український нарід проявив таке могутнє бажання життя» (Нинішний день. — 1923. — Ч. 2). Заува-

жимо, що цензор вилучив і цитовану статтю, і вірш Юри Шкрумеляка «В п'яту річницю (З прологу до поеми побідники)», оскільки вони рясніли закликами до подальшої боротьби за державну незалежність. Наступного року знову було skonфісковано патріотичні матеріали, присвячені листопадним подіям, зокрема вірш Романа Купчинського. Попри постійні конфіскації патріотичних матеріалів, редакція з упевненістю стверджувала, що «боротьба... польської влади проти свята 1. листопаду не може скінчитися її перемогою, а тільки стане одним із найглибших жерел... “невдоволення” українського народу із польського державного ладу» (Даремні зусилля! — 1925. — Ч. 1). «Це свято усіх живих Українців, котрі ніколи не забудуть тої золотої хвили свого життя — коли були піднесені вгору, коли спина була випростувана і не шмагав її канчук гнобителя, коли груди дихала свобідно, а чоловік ходив з ясним чолом і повним серцем радувався життям!» — підсумовував анонімний автор згаданої статті, безапеляційно стверджуючи, що жодна влада не зможе «видерти нам це свято». Підтвердженням авторських слів стало публікування у наступні роки матеріалів, які возвеличували українських героїв 1918 р., щоправда, переважно їх чекала доля попередніх статей — конфіскація.

Ще один блок публікацій, які мали на меті вплинути на національну свідомість українців, — це статті, присвячені визначним історичним постаттям. Щороку редакція активно вшановувала пам'ять Т. Шевченка, публікуючи матеріали про його життєвий і творчий шлях, поетичний доробок. Саме під впливом віршів Т. Шевченка, переконував читачів А. Жук, «люди позбувалися страху кари за свої національні почування і пробуджені національно-політичні мрії, в якому їх тримала гнобительська Росія» (Полонені, Шевченко й Революція... — 1937. — Ч. 56). Важливість літературної спадщини Т. Шевченка, яка, на думку авторів газети, започаткувала новітню добу розвитку українського народу і суттєво вплинула на його політичну активність, порушувалася у таких публікаціях, як: «Чим є для нас Т. Шевченко» (1924. — Ч. 18), «Забутий Шевченко» (1926. — Ч. 16), «Для майбутніх поколінь» (1927. — Ч. 26), Лука Луців «Шевченків культ» (1927. — Ч. 26), Б. Бій-Бійченко «Шевченко й модерне українство» (1937. — Ч. 56). Незважаючи на доволі суперечливу політичну позицію І. Франка, щороку

(до дня народження і дня смерті) в газеті вмішувалися статті, присвячені його творчості, спогади його учнів, що зводилися до спільної думки — письменник багато зробив позитивного для майбутнього української нації. Час від часу в газеті публікувалися матеріали й про інших визначних українців, які вплинули на хід історичних подій або ж залишили помітний спадок в українському мистецтві, театрі, літературі, культурі загалом.

Художні твори, вміщені на шпальтах «Нового Часу», були покликані не лише розважати читачів, а й підвищувати їхній інтелектуальний рівень, сприяти зростанню патріотизму. Серед тих, що перш за все мали виховну мету, відзначимо поезії, присвячені боротьбі українського народу за власну державність, — вірш «Дванадцять борців» Богдана Лепкого (1925. — Ч. 79), «Невідомий Стрілець» Богдана Кравціва (1926. — Ч. 82), «Спомин» Юри Шкрумеляка (1933. — Ч. 246). Емоційність цих творів, біль утрати й почуття безвиході, висловлені в їхніх рядках, ідентичні тим настроям, що пронизують численні сучасні вірші, присвячені нашим героям на Сході України. Можливо, написані переважно пересічними громадянами, вони не становлять такої ж літературної цінності, як поезії в «Новому Часі», однак відображають нашу дійсність, а незабаром також стануть сторінкою української історії.

Окрім текстових блоків часопису, важливу роль відігравали й ілюстративні, які з-поміж іншого фіксували політичних, громадських, культурних діячів. Так, особливу цінність для нашого дослідження становить «Ілюстративний додаток Нового Часу» до ч. 245 за 1933 р., оскільки в ньому подано багато фотографій та інших зображень очільників боротьби (генерали Омелянович-Павленко, Мирон Тарнавський, Омелян Курманович, Осип Микитка, полковники Дмитро Вітовський, Гриць Коссак, Гнат Стефанів, поручник Володимир Старосольський та ін.) і колективних зображень січовиків п. н. «Листопад 1918 р. у Львові», «3 часів героїства і слави», а також світлини з місць воєнних дій п. н. «З позиційної боротьби».

Таким чином, з одного боку, ілюстрації, представлені у часописі великими блоками, урізноманітнювали зміст, робили видання цікавішим (через високу вартість друку зображальних матеріалів більшість тогочасних пресових видань не могли собі цього дозво-

лити), а з іншого — виконували необхідну для тогочасного суспільства просвітню функцію.

Якщо сучасний реципієнт пропускає рекламний блок повз свою увагу, що спричинено перенасиченістю інформаційного простору такими текстами і здебільшого невідповідністю пропонованого його реальній якості, то на початку ХХ ст. ситуація була протилежною. Рекламні оголошення стосувалися не лише предметів побуту, а й діяльності українських культурних товариств, які прагнули максимально поширити відомості про свою працю на культурній ниві. Такі тексти не лише фінансово збагачували видавця, а й сприяли національному освідомленню читачів, оскільки були насичені фактажем, який засвідчував український потенціал (до слова, саме завдяки рекламним анонсам ми маємо змогу визначити, які з тогочасних товариств вели активну працю у сфері плекання патріотичних почуттів громадськості).

Таким чином, творчий колектив газети «Новий Час» (як, зрештою, і творці інших часописів видавничого концерну «Українська Преса») брав діяльну участь у формуванні національно свідомої громадськості, використовуючи всі можливості друкованого слова. Визначаючи своїм основним завданням «об'єднати всі маси українського народу» для «розбудови Української Нації» (Для кого часопис? — 1928. — Ч. 125), автори газети майже в усіх матеріалах акцентували величезний потенціал народу, який зумів не втратити своєї ідентичності в найнесприятливіших для нього історичних реаліях. Публікації часопису рясніли закликами до українства щодо продовження боротьби за свої ідеали, пояснювали малоосвіченому читачтву, в яких напрямках необхідно працювати, удосконалюватися і що потрібно змінити, аби здобути державну незалежність. Тому «Новий Час» став не лише рупором українського народу (про що неодноразово йшлося в редакційних статтях), а й завдяки високоосвіченим авторам — спрямовуючою силою для подальшої боротьби за власні права та національну гідність українства.